

objava doktorske disertacije, obranjene maja leta 1978 na pedagoško znanstveni enoti za zgodovino Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, je namreč dala avtorica poseben pomen in draž s tem, da je v njem objavila tudi obsežen izbor najpomembnejših arhivskih ter časopisnih dokumentov in člankov, na podlagi katerih je nastalo njeno delo, ki je plod pretehtane znanstvene akribije. Pri tem moramo opozoriti, da so zaradi boljšega razumevanja nemška in francoska besedila objavljenih dokumentov in člankov prevedena. Prevod nemških besedil je opravil dr. Jaromir Beran, ki mu je uspelo, da tudi v slovenščini ti dokumenti časa pristno zvenijo. Izboru dokumentov in člankov je pridala avtorica tudi sezname članov odborov delavskega izobraževalnega društva in izobraževalnega društva tiskarjev. Njenega dela zato ne moremo vzeti v roke le kot študije o prvi razvojni stopnji slovenskega delavskega gibanja, marveč tudi že kot zelo uporabno zbirko virov za zgodovino slovenskega delavskega gibanja v sedemdesetih in osemdesetih letih devetnajstega stoletja. Tako je avtorica najbolj dovršeno preprečila, da bi to poglavje slovenske narodne zgodovine — ki je potem, ko je bilo napisano, zaradi nezanimanja in nerazumevanja nekaterih založnikov za vrsto let obležalo v predalu — obveljalo tisto, na kar opozarja v predgovoru: da bi ostalo zunaj našega vedenja, kajti »iz zgodovinskega spomina se brišejo sledi procesov v naši ne tako daljni preteklosti, ki so še kako pomembni tudi za današnji dan«.

Jurij Perovšek

Helm ut Konrad : *Das Entstehen der Arbeiterklasse in Oberösterreich*, Europa Verlag Wien, München, Zürich 1981, 520 str.

Helmund Konrad spada v generacijo mlajših avstrijskih zgodovinarjev, ki se je v zadnjih desetih letih zelo uveljavila, izhaja pa iz šole profesorja Karla Stadlerja, ki ima za uveljavitev zgodovine delavskega gibanja v Avstriji sila velike zasluge. Stadlerjevo delo je tudi Ludwig Boltzmannov inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Linzu, kjer je že vrsto let nekakšno središče za znanstveno raziskovanje delavskega gibanja v Avstriji in pravo središče vrste mladih in uspešnih zgodovinarjev. Konrad je bil do nedavna učitelj na univerzi v Linzu, zdaj pa je postal profesor za sodobno zgodovino v Gradcu. Razen ocenjevane knjige je poleg številnih razprav in člankov objavil tudi dve drugi monografiji, in sicer *Nationalismus und Internationalismus. Die österreichische Arbeiterbewegung vor dem Ersten Weltkrieg*, Wien 1976 in *Widerstand an Donau und Moldau. KPÖ und KSČ zur Zeit des Hitler-Stalin Pakts*, Wien 1978.

Svoje obsežno delo ki obsega 427 strani taksta, 35 strani opomb in 27 strani virov in literature, je Konrad posvetil nastanku delavskega razreda v Zgornji Avstriji od začetkov v letu 1848 do ustanovitve socialnodemokratske stranke v Hainfeldu 1888/89. Monografija je razdeljena na tri večja poglavja: najprej je avtor orisal socialno zgodovinsko ozadje, to se pravi problematiko nastanka delavskega razreda, poklicno statistiko, proces industrializacije, urbanizacijo in migracije, položaj na delovnem mestu, t. j. mezde, delovni čas, nesreče pri delu, higieno, delo žena in otrok, starostno zavarovanje, nato področje privatnega življenja (bivanjske razmere, zakon in spolnost, zdravje in prehrano, šolo in

prosti čas) ter se ustavil tudi pri problematiki socialnih skupin na družbenem obrobju beračev in vagabundov, kjer je obdelal tudi vprašanje socialne zaščite revežev, domov zanje in podobne ustanove.

Osrednje je drugo poglavje, ki zavzema kar polovico knjige in je posvečeno razvoju samega gibanja. Svoj pregled začenja avtor z letom 1848, sega pa kot že omenjeno do leta 1889. Poseben razdelek v tem poglavju obravnava sindikalno gibanje, strokovna društva, stavkovno gibanje in bolniške blagajne. Precej prostora je avtor posvetil tudi kulturnemu razvoju delavstva, t. j. izobraževalnim društvom, pevskim zborom, delavskim knjižnicam in izobraževalnim ter kulturnim organizacijam. Zelo zanimivo, tudi z metodološkega vidika, je tretje poglavje, v katerem je Konrad pod naslovom Veliki problemi obdelal stališča delavskega gibanja v Zgornji Avstriji do nacionalnega vprašanja, cerkve, agrarnega vprašanja kot tudi stališča in odnosa z delavskim gibanjem, pa odnos liberalizma do delavstva. V poglavju o odnosu oblasti do delavstva govori avtor o pravnem položaju, o policijskih konfidentih, nadzorovanju delavskih funkcionarjev in zaupnikov, o hišnih preiskavah in nadzorovanju delavcev pri pošti in carini. Pri nacionalnem vprašanju je avtor opisal predvsem odnos delavcev nemške narodnosti do Italijanov in Čehov, ker je bilo v Zgornji Avstriji tedaj precej delavstva iz teh dveh dežel in v obravnavanju le-teh se odraža tudi odnos do nacionalnega vprašanja nasploh. Zelo pomembno je bilo tudi stališče do cerkve, ki je bila tradicionalno močna v Zgornji Avstriji, še posebej na podeželju.

Konradova knjiga se uvršča med pomembne prispevke k zgodovini delavskega gibanja na regionalni ravni. Poudariti je treba, da se je v zadnjem času zelo uveljavila smer, ki ne prikazuje te zgodovine več le v političnem smislu, ampak mnogo bolj široko, saj skuša odgovoriti tudi na vprašanje, kako je v celoti izgledalo življenje delavcev v času in prostoru. Na ta način se skušajo raziskovalci dokopati do spoznanj o načinu življenja povprečnega delavca in pristopajo k tej problematiki interdisciplinarno.

Pomembne rezultate so na tem področju že zabeležili v Veliki Britaniji, obeh Nemčijah, sledijo jim pa tudi v Avstriji. Prav Konradovo delo je lep rezultat takšnega zanostvenega navora. Povedati je treba, da je imel avtor na razpolago zelo dosti ohranjenega arhivskega gradiva, tako da je lahko svoje raziskovalno oko uperil na številna področja vsakdanjega življenja. V tem oziru smo pri nas v zelo nezavidljivem položaju, saj je večina tovrstnih arhivalij uničena. To je en razlog, da v tem pogledu zaostajamo v naših raziskavah. Po drugi strani so pa naši navori usmerjeni v monografske obdelave, ki jih še nimamo niti za slovensko delavsko gibanje niti za ostale politične stranke. Vsaj v zadnjih letih pa le imamo nekaj del, ki se lahko primerjajo po tematiki in vsaj po poskusu obdelave s Konradovo knjigo (tu mislim predvsem na delo Jasne Fischer Čas vesolniga socialnega punta se bliža, kjer je za isto časovno obdobje kot pri Konradu obdelana Ljubljana, in tudi mojo, ki zaobsega Štajersko do leta 1914).

Konradova knjiga pa za nas Slovence ni poučna in zanimiva ter vredna branja le metodološko gledano, ampak tudi čisto konkretno, saj na več mestih govori o slovenskih delavcih. Najbrž še zlepa ne bo mogoče ugotoviti koliko in kam vse so hodili slovenski delavci na poti s trebuhom za kruhom. Vendar kažejo posamezni indici na veliko razvejanost, oziroma široko področje avstro-ogrške monarhije, pa tudi številke kažejo, da ne gre le za posamezne in osam-

ljene primere. Že za leto 1857 ima npr. Konrad podatek, da je bilo samo v Zgornji Avstriji naših 130 delavcev, ki so tam iskali zaposlitev. Ljubljanski čevljar-ski pomočnik Karel Hubmajer pa se nam iz Konradove študije prikaže kot pomembna figura v zgornjeavstrijskem delavskem gibanju, saj je bil zelo aktiven v Linzu, Steyru in okolici v letih 1884—1888. Karel, ki je bil brat pri nas bolj znanega Miroslava, je prišel v Linz iz Ljubljane, kjer je bil leta 1880 predsednik ljubljanskega delavskega izobraževalnega društva, bil aretiran, vendar izpuščen ob procesu proti Železnikarju in tovarišem, osumljen tudi v procesu 1884 proti Kappaufu in tovarišem v Gradcu. V naslednjih letih je postal ena osrednjih postav zgornjeavstrijskega delavskega gibanja. Konrad sicer ne pozna slovenske literature in zatorej ne prikaže vsega Hubmajerjevega delovanja, zato pa odstre pri nas doslej neznano Hubmajerjevo delovanje, kar je zelo važno za naše vedenje o slovenskem delavskem gibanju. Podobno kot so pomembni nemški in avstrijski delavski agitatorji kot npr. Most ali Wagner delovali tudi na našem prostoru, so se naši delavci uveljavljali v delavskem gibanju zunaj slovenskega etničnega ozemlja. To velja zlasti za čas do leta 1889, ko je bilo delavsko gibanje razširjeno kot društveno gibanje.

Konrad je s svojo knjigo opravil zanimivo raziskavo o začetkih delavskega gibanja, ki je pomemben novum ne le v metodološkem oziru, izziv pa predstavlja tudi za nas, da še z večjim zanimanjem spremljamo pota prvih organiziranih slovenskih socialistov.

Franc Rozman

Jan Galandauer: *Šmeral, Bohumir Šmeral 1880—1914*, Nakladatelstvu Svoboda, Praha 1981, 350 str.

Češki zgodovinar Jan Galandauer je leta 1981 objavil prvi zvezek svoje obsežno zasnovane monografije o enem najzanimivejših mož v socialnodemokratskem in komunističnem gibanju Češke, o Bohumiru Šmeralu. Celotna biografija je koncipirana na tri knjige. V prvi obravnava avtor Šmeralovo življenjsko pot in njegovo politično delovanje do začetka prve svetovne vojne.

Bohumir Šmeral se je rodil v zahodnomoravskem mestu Třebiču leta 1880 kjer je obiskoval tudi gimnazijo, pravo pa je končal 1904 na Karlovi univerzi v Pragi. Zelo zgodaj se je srečal z delavskim gibanjem, se mu priključil in postal že 1899 novinar pri osrednjem češkem socialno-demokratskem glasilu *Právo lidu*. Sodeloval pa je tudi pri številnih drugih čeških in nemških listih, med drugim tudi v dunajski *Arbeiter Zeitung*. Kmalu je postal ena najvidnejših postav v češkem delavskem gibanju in eden najvidnejših teoretikov za nacionalno problematiko. Čas od rojstva 1880 do leta 1909, ko je prišel v sam vrh češke delavske stranke, opisuje Galandauer v prvem poglavju.

Drugo poglavje sega do začetka prve svetovne vojne, kot mejnik pa je Šmeralov znameniti in tudi zelo napadani referat na smichovskem zboru češke socialne demokracije leta 1909. Šmeral je tu nekoliko skušal oživiti personalistični princip reševanja narodnostnega vprašanja in tudi v našem delavskem gibanju so takrat z upanjem pričakovali, da bo njegov predlog v Smichovu sprejet. Vendar je bil zavrnjen, Šmeral pa je bil kmalu na to udeleženec tivolske konference, na kateri je bila sprejeta dvoumnosti polna tivolska resolucija.